

Retningslinjer for udgivelser i Kildeskriftselskabets regi

Ved Sebastian Olden-Jørgensen

Fremlagt, diskuteret og vedtaget på årsmødet i Selskabet for Udgivelse af Kilder til Dansk Historie i Harsdorffsalen på Rigsarkivet den 31. august 2016.

Indledning

Kildeskriftselskabets kvalitetssikring består primært i, at *forslag til en kildeudgave drøftes på årsmødet*, der tager stilling til relevans, afgrænsning og udgivelsesprincipper, samt at *der til ethvert vedtaget forslag til en kildeudgave udpeges to tilsynsførende*, der sammen med udgiveren fastlægger de nærmere retningslinjer, bistår med råd og vejledning og gennemfører stikprøvekontrol.

De følgende retningslinjer er et forsøg på at sætte ord på og begrunde den hidtidige praksis for på den måde at sikre en ensartet høj standard. De er bevidst holdt kort og repræsenterer ikke et forsøg på at formulere et udtømmende, konkret regelsæt, men netop generelle retningslinjer. De må tilpasses det enkelte udgivelsesprojekt.

Generelle principper

Der er mange forskellige slags kilder og flere måder at udgive på alt efter materialets karakter, omfang og potentielle anvendelse. Visse almengyldige principper kan dog formuleres:

- Enhver kildeudgave skal *begrundes i forhold til forskningsmæssig, formidlingsmæssig, samfundsmæssig eller kulturel relevans*. Relevans kan være mange ting, men man kan ikke sætte ord på den, er der et problem. Relevansen er også vigtig at overveje, fordi relevansen peger på benyttelsen, og de potentielle benyttelsesmuligheder har betydning for udgivelsesprincipperne.
- En kildeudgave skal i videst muligt omfang *lette andre historikers adgang til og benyttelse af materialet*. Det kræver f.eks. transskription af vanskeligt læselige tekster, men spiller også en rolle ved opstilling og inddeling af teksten, evt. register (indledende resuméer) og kommentarer, samt ikke mindst ved udformningen af indledningen og det eller de registre, der aldrig må mangle.
- Enhver kildeudgave repræsenterer en række valg og fravalg, som skal være klart trufne, præcist formulerede og tilstrækkeligt begrundede, så benytteren ved, præcis hvad man får og ikke får. Det skrev først og fremmest ved (1) en *klar og operationel afgrænsning af stoffet*, men også gennem (2) en *konsekvent disposition*, der kan være kronologisk eller systematisk. Der bør heller aldrig være tvivl om (3) *tekstgrundlaget*, der bør begrundes, og for hvis relation til andre tekstkilder (koncept, renskrift, afskrifter, senere eller tidligere udgaver) der skal redegøres.
- Den bedste måde at udgive en kilde på er den, der åbner for flest mulige anvendelser – eller i det mindste på forhånd udelukker de færreste!

De ovenstående punkter har universel gyldighed. De er måske arbejdskrævende, men repræsenterer de overordnede idealer, der altid må stræbes mod, og de uomgængelige krav om klare og rationelle valg med hensyn til afgrænsning, disposition og tekstgrundlag, der må opfyldes, for at en kildeudgave kan gælde som videnskabelig. De følgende tre spørgsmål om hel eller delvis udgivelse, om tekstgengivelse og om kommentar har ikke samme karakter, men består i en afvejning af forskellige, delvis modstridende hensyn.

Hel eller delvis udgivelse?

Spørgsmålet om hel eller delvis udgivelse er et traditionelt dilemma. Den fulde, uforkortede udgivelse af et sammenhængende tekstkorpus giver den største sikkerhed og klarhed og den bredeste vifte af muligheder for at arbejde med materialet. På den måde undgår man, at udgiverens personlige, tidsbetingede eller rent ud sagt vilkårlige skøn over, hvad der er relevant, og hvad der kan udelades, sætter grænser for andre forskeres benyttelse. Passager, der ud fra én erkendelsesinteresse er rene formalia, trivialiteter og gentagelser, kan ud fra andre synsvinkler rumme yderst relevant information.

På den anden side er fuldstændig udgivelse af et tekstkorpus ofte både praktisk og økonomisk umuligt for slet ikke at tale om den reelle fare for at gå til bunds i trivialiteter. Man bør ikke glemme, at utrykte arkivalier ikke i sig selv eller per definition har krav på udgivelse, men at udgivelsen er begrundet i en nytteværdi, der aldrig bør tabes af sigte.

Det afgørende er derfor, at der træffes et begrundet og klart *udvalg*, og at det udvalgte *relation til helheden* beskrives i indledningen, herunder dets repræsentativitet. Her er det vigtigt at huske, at *såvel det typiske som det atypiske kan være interessant*, skønt på forskellig måde.

Tekstgengivelse: ordret eller normaliseret?

Som hovedregel bør tekster gives *bogstavret og med original interpunktion og brug af store og små bogstaver*. Det kan være fristende (arbejdsbesparende!) at modernisere og normalisere en tekst, men det bør gøres så lidt som muligt, så konsekvent som muligt og så gennemskueligt som muligt af følgende grunde:

- Alle den slags indgreb er en fejlkilde og berøver benytteren mulighed for selvstændig stillingtagen til tekstens problemer.
- Normalisering og modernisering af sprogdragen (i lighed med udgivelse i alt for små uddrag) ødelægger i vid udstrækning forskellige nabodiscipliners mulighed for at bruge udgaverne til egne formål som f.eks. sproghistorie og dialektstudier.

Uanset hvilke indgreb der foretages i teksten, skal de beskrives og begrundes i indledningen. Traditionelt har Kildeskriftselskabet praktiseret en vis normalisering af ældre tekster og i den sammenhæng fulgt følgende konservative norm:

- Tekst gengives ordret og bogstavret. Hvis der er rettet eller suppleret, angives det.

- Stiltiende rettelser foretages kun ved helt indlysende og banale skrivefejl som f.eks. den skrivendes løbende smårettelser, omvendte bogstaver i trykt skrift (n/u) og simple diplografier (dobbeltskrivninger af ord).
- Brugen af store og små bogstaver bibeholdes, med mindre det er vanskeligt at skelne. Stort bogstav ved ny sætning og i egennavne kan anvendes konsekvent.
- Tegnsætningen bør kun reguleres, hvis den er inkonsekvent og forvirrende. I takt med at evnen til at sætte korrekt komma (efter et af de nu tilladte eller anvendte systemer) er på tilbagegang, og tolerancen over for varierende tegnsætning er stigende, er det oftest tilrådeligt at lade originalens tegnsætning stå urørt.
- Forkortelser og ligaturer opløses, dog ikke almindelige forkortelser som etc., kgl., og fr. De supplerede bogstaver angives med kursiv eller i kantet parentes, hvis der er grund til det (det vil sige, hvis det overstiger de mest umisforståelige og almindelige forkortelser som f.eks. nasalstreger).
- Romertal kan gengives som arabertal, evt. i parentes.
- Afsnitsinddeling og underoverskrifter kan tilføjes, hvis det letter benyttelsen og orienteringen, men de adskilles fra originalteksten f.eks. ved kantet parentes.
- Brugen af ii/ij/y/ÿ og ss/sz/ß samt de forskellige skrivemåder for s (langt og rundt), æ og ø kan standardiseres.
- Orddelinger og sammenskrivninger kan moderniseres, hvis de er stærkt meningsforstyrrende.

Kommentering

Spørgsmålet om kommentering er altid det vanskeligste, fordi enhver kommentar kan udvides grænseløst. Uanset hvilket kommenteringsniveau, man vælger, må det angives og begrundes præcist og praktiseres konsekvent.

Grundlæggende er der tre typer kommentarer: verbalkommentarer, realkommentarer og intertekstuelle kommentarer. *Verbalkommentar* er forklaringer på vanskelige ord og vendinger. *Realkommentar* er forklaring på de forhold, teksten henviser til eller forudsætter bekendt, men som ikke længere kan forudsættes bekendt, samt alle andre forhold, der kan bidrage til forståelsen (personoplysninger, hvad der siden skete etc.). *Intertekstuel kommentar* er tekstens relation til andre tekster, hvad enten disse citeres eller henvises direkte eller skjult, samt relevante paralleller inden for det pågældende tekstkorpus eller forfatterskab (krydshenvisninger).

Enhver form for kommentering er en øvelse i dømmekraft. I almindelighed bør kommentering være knap og økonomisk (ikke små essays). Forhold, som enhver kan slå op i let tilgængelige opslagsværker og på nettet (Encyklopædien, *Ordbog over det danske Sprog*), har ikke krav på samme grundige kommentering som forhold, det kræver specialviden, stort arbejde eller stort held at finde frem.

Et udgivelsesprojekts livscyklus

Forslag til udgivelse sendes til Kildeskriftselskabets styrelse, som efter en forbehandling vil fremlægge det til drøftelse på årsmødet, der normalt finder sted i august. På årsmødet drøftes relevans, afgrænsning og udgivelsesprincipper, og der udpeges to tilsynsførende. De tilsynsførende fastlægger sammen med udgiveren de nærmere udgivelsesprincipper og står udgiveren bi med råd og vejledning. Hvervet som tilsynsførende omfatter som minimum gennemlæsning af indledning og stikprøver i tekstgengivelse og kommentar. De tilsynsførendes godkendelse er en forudsætning for, at udgaven kan udkomme i Kildeskriftselskabets regi. Når manuskriptet er færdigt, og de tilsynsførende har godkendt det endelige resultat, er det styrelsens ansvar i samråd med udgiveren at beslutte sig for den bedste publikationsmåde og finde de nødvendige midler. Når udgaven er trykt eller på anden måde udgivet, er den Kildeskriftselskabets ejendom, idet både udgiveren og Kildeskriftselskabet har copyright. Udgiveren modtager et antal frieksemplarer, men som hovedregel intet honorar.

For at lette styrelsens muligheder for at holde sig orienteret om løbende udgivelsesarbejder og for at hindre, at udgivelsesprojekter uden udsigt til virkeliggørelse blokerer for andre initiativer, skal alle nye udgivere modtage følgende meddelelse:

Kildeskriftselskabet har på sit årsmøde 20XX antaget projektet [titel] til udgivelse. Som tilsynsførende er NN og NN udpeget. Der gøres for en god ordens skyld opmærksom på, at der i projektfasen årligt forud for årsmødets afholdelse skal indsendes en kortfattet statusrapport til selskabets sekretær vedrørende projektets fremdrift. I tilfælde af at der ikke har været fremdrift i projektet i fem på hinanden følgende år, kan Kildeskriftselskabets styrelse indstille til årsmødet at trække antagelsen til udgivelse i selskabets regi tilbage.

Litteratur

Der findes en omfattende litteratur om udgivelsesprincipper. Her skal blot to eksempler nævnes:

Johnny Kondrup: *Editionsfilologi*, København 2011.

"Empfehlungen zur Edition frühneuzeitlicher Texte":

http://de.szlachta.wikia.com/wiki/Edition_fr%C3%BChneuzeitlicher_Texte

(Denne webudgave er en udvidet version af anbefalinger, der først blev udgivet som artikel i 1981 af Arbeitskreis „Editionsprobleme der Frühen Neuzeit“ i *Jahrbuch der historischen Forschung in der Bundesrepublik Deutschland*, Berichtsjahr 1980, s. 85-96.)